

PUBLICATIONES UNIVERSITATIS RERUM POLYTECHNICARUM MISKOLCIENSIS

SERIES JURIDICA ET POLITICA

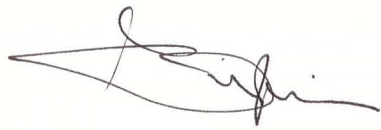
Tomus III/b
Fasciculus 8.

ZLINSZKY JÁNOS

BÁNYAJOGI REFORMTÖREKVÉSEK MAGYARORSZÁGON
A 19. SZÁZADBAN

MISKOLC
1988

Baritsajjal ei kuulunud

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'L. K. K.', written in a cursive style.

ZLINSZKY JÁNOS
BÁNYAJOGI REFORMTÖREKVESEK MAGYARORSZÁGON
A 19. SZÁZADBAN

A szerző

DR. ZLINSZKY JÁNOS
az állam- és jogtudomány kandidátusa
tanszékvezető egyetemi docens
Nehézipari Műszaki Egyetem
Jogtörténeti és Jogelméleti Tanszék
Miskolc-Egyetemváros
H-3515

A lektor

DR. NOVÁK ISTVÁN
az állam- és jogtudomány kandidátusa
c. egyetemi docens, ny. megyei bíró
Miskolc
Sibrik Miklós u. 2.
H-3529

Nec tantum segetes alimentaue debita dives
Poscebatur humus sed itum est ad viscera terrae
quasque recondiderat Stygiisque admoverat umbris
effodiuntur opes irritamenta malorum:
iamque nocens ferrum ferroque nocentius aurum
prodierat, prodit bellum quod pugnat utroque,

(s már nemcsak gabonát s eledelt követeltek a gazdag föld felszínétől, de a bensőjébe hatoltak és miket elrejtett, amiket Styx árnyaihoz vitt, kincseket ástak elő, a sok átok létrehozóit. Ekkor az ártó vas, s az arany, a vasnál ami ártóbb, színre került, s lett háboru, mely küzd vassal, arannyal)

(Ovidius, Metamorphoses 137)

Mit írt volna Ovidius, ha látja a 19. század ipari forradalmát? Ha látja a bányászat-tal szemben támasztott ugrásszerűen megnövekedett igényeket? A nyersanyagfelhasználás mennyiségi növekedését követő társadalmi-gazdasági minőségi változásokat? Hiszen már a saját korából visszatekintve is a föld méhe kincsei feltárásának, a termelés és kereskedelem megindulásának tudta be a háborúkat, viszályokat, s hogy az igazságosság általános „égi” jelenségének helyét törvények és bírók foglalták el. A meglátás, ha modern formába átfordítva is, helytálló. A termelőerők felszabadítása, feltárása változtatja a társadalom szerkezetét, s e szerkezet változása igényli a jogrend változását, igazodását.

Ennek az alakulásnak egy szeletét vesszük vizsgálat alá a mai jubileumi megemlékezésen. Szűk kört, még szűkebbet, mint a cím sejteti. Mert lehetne itt beszélni a bányagazgatás modernizálásáról a múlt században: lehetne a bányaperek és bányabírószágok igen érdekes átalakulását és annak mozgatóit szemlélni: nem lenne érdektelen a bányáiparban a modern kapitalista termelési formák megvalósulását szemrevenni, a bányavállalatok, részvénytársaságok, bel- és külföldi tőke megjelenését és hatalomra jutását.

Mindebből egy kis, bár lényeges részletet, a bányatulajdon kérdését fogom csak vizsgálat alá venni. Úgy érzem, ebben tükröződik sok feszültség, ami múlt századi történelmünk jellemzője, mint csepp vízben a tenger.

A bányatulajdonnal kapcsolatos 19. századi viták megértéséhez szükséges röviden áttekintenünk a fogalom kialakulását, kapcsolódását az ingatlantulajdonhoz.

Az európai polgári jogok anyajoga, a római jog, az ingatlan tulajdona alatt korlát-

lan, legalábbis elvben korlátlan, hatalmi helyzetet ért a föld felszínének kimért darabján, lefelé a föld közepéig, felfelé az elérhető magasságig (1). Ami tehát a magántulajdonban álló ingatlan mélyében van, szintén magántulajdonban van, ami pedig a köz tulajdonában levő ingatlan mélyén van, az a köz tulajdona. A birodalom kiterjedésével és Itália ásvány-szegénységére tekintettel utóbbiak jóval jelentősebbek voltak a CIC megalkotása idején, de az alapelv világosan kivehető. Általános felségjogról a bányászat vonatkozásában a jusztiniánuszi jog sem beszél, és nem ment az így át a bizánci törvényekbe sem (2).

Mindaz, ami a föld mélyéből előhozható, a föld gyümölcse, quasifructus, így a haszonélvező által is beszédhető, de pl. a bérlő az ily gyümölcsöt is quasitradícióval szerzi meg, azaz a bányatermék a tulajdonost illeti elválasztás után, minthogy addig a telek része.

A római tulajdonfogalom, amely árutermelő társadalom tulajdonfogalma volt, döntően megváltozott a középkorban, anélkül, hogy a ius commune szerint élő európai népek ennek tudatában lettek volna. Az ingatlantulajdon római értelemben megszűnik: a föld legtöbb helyen a korona, az uralkodó, a legfőbb hűbérúr latens tulajdona lesz, ami a magvaszakadt jószágok visszaháramlási jogában, a donációs elméletben fejeződik ki. Amit az uralkodó hűbéreseinek, s azok ismét tovább adományoznak, haszonjog csupán, birtok, nem tulajdon, s a használat részleteit a donációk általában részletesen meghatározzák. Az ingatlan alapfokú birtoklásához most csak a mezőgazdasági termelésre való hasznosítás és a beépítés lehetősége tartoztak hozzá: már a vad elejtése, a halászat, a bolt vagy kocsmá, malom vagy termelőüzem létesítése, ugyanígy híd, út létesítése külön haszonvételi joggá lesz, s a donáció fajtája szerint jut a hűbéri lépcső különböző fokain álló birtokosoknak.

Hazai jogunkban a só bányászása volt kezdetől a királynak fenntartott haszonvételi, regale-jog, ehhez járult később egyes fémek bányászása, de már korántsem kizárólagosan, mert azt a király kiváltságosoknak átengedte bizonyos részfizetési kötelezettség mellett: még a pénzverés jogát is átengedték esetenként az Árpádkorban, amint erre Kahler Frigyes rámutatott. Bányászati kiváltságokat a középkorban kaptak városok, családok, méltóságok, mégpedig olyan területeken is, amelyek birtokjoga nem, vagy csak mint úrbéres föld illetve őket egyébként. Így elvált lassanként esetről-esetre a föld méhe kincseinek, gyümölcseinek kitermelési lehetősége, haszonjoga a birtokjogtól, ami az ingatlanon fennállott, s alakult ki abból a bányapossessio, a bányabirtok. Nem volt ez általános, de mégis lehetőséget adott arra, hogy a hazai bányászat szakkezekbe kerüljön, mesterséggé váljék és ezáltal úgy fellendüljön, hogy Európában meghatározó szerephez jusson.

Ehhez a fejlődéshez járult mint tényező az Anjou királyok azon gazdaságpolitikája, amellyel a nemesércek forgalmát központilag szabályozzák.

A XV. században lendületes fejlődésnek indult városaink közül több is a bányászat révén jutott anyagi emelkedéshez, s, míg a bányajövedékek révén a korona anyagi erejét is erősítették, ugyanakkor ezáltal a városi szabadságjogok felé vezető úton is haladtak, azt el is érték, s önálló statútumaikban a magyar bányajog középkori tételeit is megfogalmazták.

Mindez a fejlődés megszakadt a XVI. században, a Habsburgok trónrajutásával. Fer-

dinánd ugyan még sikertelenül kísérelte meg a bányászati jogot általános királyi regáliának kimondani (3), de I. Miksa alatt a Miksa-féle Berg-Ordnung, ha nem is mint törvény, de mint bányavárosi szokásjog, általános elismerésre jutott a királyi Magyarországon, s vele együtt az az általános elv, hogy az akkor ismert és ezért a rendtartásban kiemelt ércek bányászatának joga, hasonlóan a sóéhoz, a regalia maiora körébe tartozik és így ezen jogok adományozása, átengedése felett a földbirtokra vonatkozó donációtól teljesen függetlenül a korona jogosult rendelkezni (4).

A Berg-Ordnung révén a bányászati jog Magyarországon Ausztriához hasonlóan királyi joggá lett, s ennek sovány ellentétét a magyar birtokos osztály ott kapta meg, hogy viszont az egyéb haszonjogok, regáliák, a regalia minora köre viszont földesúri haszonjoggá vált az ellentét révén, mert beleértették a királyi donációba: így esett el a jobbágyosztály, de a mezővárosok sora is sok olyan bevételi lehetőségtől, amely anyagi erősödését, emelkedését szolgálhatta volna (5).

Ez volt a helyzet a föld méhének kincsei tulajdona vonatkozásában akkor, amikor a selmeci Berg-Akademie alapítása megtörtént, s ez volt a 18. század végén is, amikor II. József a bányagazgatást reformálni törekedett.

II. József reformjainak ellenzéke is belátta maguknak a reformoknak szükségességét. Így a kicsengő 18. század alkotta meg a regnicoláris bizottságokban az első kísérletet a magyarországi bányajog összefoglalására, melyet már az új században, Pesten 1807-ben adtak ki, Articuli 53 Montanisticae deputationis cum reflexionibus Deputationis Juridicae címen. Ez a törvénytervezet ugyan a királyi regale jogot a királyi főfelügyeletben teljesen érintetlenül hagyja, de a bányagazgatást egyebekben a központi udvari szervektől a magyar udvari szervekre kívánja átruházni, és néhány vonatkozásban egységesíteni és modernizálni szeretné a királyi Magyarország bányajogát, különös tekintettel arra is, hogy Erdély tekintetben addigi törvényalkotásával messze az anyaország előtt járt (6). A regnicoláris deputációk reformjavaslatait azonban elmosta a francia forradalom eredményei felett érzett rémület, s mikor ismét visszatért azokhoz a törvényhozás, 1827 után, már egész más kor új szelleme iparkodott áttörni a feudális kötöttségeken.

A magyar reformkor jelentőségéről, törekvéseiről e szűk keretben nem lehet beszélni. Talán nem is szükséges. Történelmünk e szép korszaka az érdeklődők előtt eléggé ismert, immár az új nagy magyar történelemben is feldolgozott, de számos monográfiában, népszerű kiadványban is taglalt és értékelt. Azok az évtizedek a legnagyobb magyar eszmei irányítása mellett az új, polgári berendezkedésű Magyarországot akarták létrehozni, még pedig mind gazdasági, mind társadalmi, mind törvényalkotási eszközökkel.

A bányászat a 19. század elején teljesen feudális, királyi jogosultságként jelenik meg, legalábbis ami a lényeges részeit, a só- és fémbányászatot illeti. Ami ezen túl volt, az viszont ugyancsak feudális, földesúri regalejog volt, az agyag, a kő, a pala, a kavics, a homok.

A gazdaság polgári átalakulása igényelte volna az összes nyersanyagok minél nagyobb mérvű kiaknázását és a fejlődésnek indult ipar rendelkezésére bocsátását. Ezt a királyi felségjog ugyan elvben nem korlátozta lényegesen, mégis a központi igazgatás nehézkessége hátráltatóan hatott a fejlődésre. Még lényegesebb volt azonban, hogy a kamarai igazgatás révén a központi szerveknek volt alárendelve az egész magyar bányászat, megfosztva

ezáltal az országot jelentős anyagi eszközöktől, melyeket a gazdasági emelkedés igényelt volna. Nincsenek egyelőre részletesen és pontosan kidolgozott adataink e vonatkozásban sem arról, vajon használt-e központosítás a tőkebeáramlás megkönnyítésével az ország gazdaságának, vagy ártott inkább, a hasznok külföldiek rendelkezése alá adásával. Mindenesetre a kortársak szemében a bányaugy modern és hazai szemszögből való rendezése a reformkor követelt vívmányainak egyike volt.

Ennek lehetősége lett volna a római jellegű földáru tulajdon behozatala is, polgári alkotmánnyal. Ezen az úton járt az angol, s méginkább az amerikai jog. Azonban főleg nagyobb szentelepekre, mélyen fekvő bányakincsek esetén jobb az a megoldás, ha a föld méhéből kiemelendő bányakincs kitermelésére a fellelő vagy termelő tulajdontól független jogot kap a föld mélyének bizonyos darabjára, a meghatározott „bányatelken”. Ezt az utat járták a német és észak-európai jogok.

A magyar fejlődés sajátosságaihoz tartozik, hogy ezt a haladást lehetőleg „szalonképesen”, a király személyének és hatáskörének, felségjogainak sérelme nélkül iparkodnak megvalósítani, legalábbis a felelősséget érző, vezető politikusok. Nem kivétel ez alól még az egyébként radikális Kossuth, Batthyányi vagy Wesselényi sem. A Petőfire jellemző, jakobinus hangvétel idegen a reformkori nemzedék nagy többségétől. Még mikor a korona a szabadságharc idején elfordul a nemzettől, akkor sem könnyű annak nagy részét logikus ellenlépésre rábírní. Ettől azonban a reformkorban még nagyon messze is vagyunk. Egyelőre a polgári átalakulásnak a politikai nemzet jórészét éppúgy meg kell nyerni, mint az uralkodót és kormányát. A magyar reformkor tragédiája, hogy ezt a döntő lépést, előjogai elvetését egy polgári haladás érdekében, a nemesi réteg végülis megteszi önként és egyetértve, a korona azonban csak látszólag, kényszerből, fenntartásokkal és hátsó gondolatokkal szentesíti azt.

A bányajog területén a magyar reformkor jelszava kettős: bányaszabadság és hazai bányagazgatás. A bányaszabadság fogalma azt jelenti, hogy a bányászati termelést meg kell szabadítani feudális kötöttségeitől: külön kell azt választani mind a regalia maiora, mind a regalia minora körétől, magyarul: el kell választani az ingatlantulajdon és birtok összes feudális résztulajdonaitól, a királyitól is, a földesurítól is.

Ez a lépés nem tehető meg a nemesi előjogok felszámolása, a polgári árutulajdon megteremtése, a donációs rendszer felszámolása nélkül. Egyelőre tehát a kezdeti reformok egyrészt az igazgatás modernizálása, másrészt a regálék körének pontos meghatározása, lezárása felé irányultak. A reformok megvalósítása útján különös fontosságot nyert az a bányatermék, amely a 19. századig jelentőségre nem jutott és ezért új tényezőként került bele a bányajogi szabályozás tárgyainak sorába, a kőszén.

Kőszén hazánkban a 18. század végéig alig termeltek. Ezzel magyarázható, hogy mikor II. József uralkodása alatt először teszik vitássá a kamarai igazgatás részéről a földesurak, birtokosok szénkitermelési jogát saját területeiken, a kancellária a vitában a birtokosoknak ad igazat, és 1788. május 20-án elrendeli: a kőszén nem tartozik a regalia maiora részére fenntartott ásványok körébe „folglich sowohl von der landesfürstlichen Belehnung, als von der berggerichtlichen Jurisdiktion überhaupt ganz frei gelassen und jedem Grundeigenthümer freistehen soll, dortlandes derley Steinkohlenanbrüche aufzu-

suchen und zu benützen" (így egészen szabadon hagyandó mind az uralkodói donáció mind a bányabírószági törvényhatóság köréből, s bármely földbirtokosnak szabadságában áll ilyen köszénteletet feltárni és használni) (7).

Ehhez képest az 1807-ben publikált regnikoláris bizottsági javaslat, de az 1827 évi országgyűlés bányatörvényjavaslata (8) sem foglalkozott külön a köszéntereléssel. Utóbbi egyébként megkísérelte a négy bányakerületben a bányatulajdonosok unióinak létrehozását, átlátva, hogy a bányatulajdonok nem hozhatók teljesen összhangba a földfelszíni birtokok határaival, s ezen uniók révén kívánta a bányagazgatást a helyi érdekeltek kezébe átvinni, de a javaslat a kincstári ellenjavaslat formájában nyert aztán rögzítést, s így sem jutott törvényerőre (9). Az 1827-es első reformjavaslatok tárgyalását 1830 után döntően meghatározta a Széchenyi Hitel-je által felkavart nemzeti közvélemény érzékenysége a gazdasági kérdésekre. Az 1832–36 évi országgyűlés – miután az 1830 évi a kolera miatt az operatákat, a javaslatokat, többek között a bányaugyit sem tárgyalta –, ezekből végül is idő hiányában csak a legfontosabbakat válogatta ki, s az excerpta-k tárgyában ért el részeredményeket. A gazdasági javaslatok többsége ismét elnapolódott, ezúttal 1840-re, amikor a kereskedelmi, váltó- és iparjogi törvények sorozata a magyar kereskedelmi és iparjog modern alapjait megvetette ugyan, de a bányaugyi javaslatot ismét a következő országgyűlésre hagyták.

Az 1843–44 évi reformországgyűlés volt tehát az, amely először részletesen és az ország közvéleménye előtt tárgyalta a magyar bányaugyi reformok ügyét. Az elmúlt 16 év alatt is lényeges volt hazánkban nemcsak az ipari fellendülés, de a gazdasági kérdések iránti érdeklődés emelkedése is. Így az 1827 évi javaslat helyébe, azzal ugyan sok ponton egyező, de azt mégis meghaladó és magyar nyelven fogalmazott bányatörvényjavaslatot terjeszt elő az alsótábla 1844. május 7-én 615 paragrafusban és részletes mellékletekben (10).

A javaslat ugyan fenntartja formailag a bányászatra vonatkozó királyi adományjogot, amennyiben első pontjában mindjárt leírja, hogy aki bányát akar nyitni, annak arra a fémek, kén, salétrom és só, valamint egyes drágakövek vonatkozásában engedélyt kell kérnie, de a következő két pontban előírja, hogy ezt az engedélyt az elsőbbségre figyelemmel meg *kell* adni, ami így a bányaszabadság világos törvénybeiktatását jelentette volna. A földesúri jogokkal kapcsolatban az érintett földek cseréjét vagy kényszermegváltását írta elő azzal, hogy az e tárgyban egyeztetést a bányabírószágok folytatják le: sikertelenség esetén a megváltási ár megállapítására a királyi tábla jogosult, s döntésével szemben egyszeri rövid határidős birtokon belüli fellebbezés lehetséges a hétszemélyes táblához, amely végleges és többé meg nem támadható döntést hoz. Egyéb polgári tendenciájú javaslatai közt a törvénytervezet elválasztotta a bányabíráskodást az igazgatástól és a bányászékek tagjainak választását részben a bányapolgárokra bízta –, ugyanakkor bizonyos választójogi és polgári jogi hátrányokkal sújtották más javaslatok ezen az országgyűlésen a bányatiszteket és bányamunkásokat.

A főrendek a javaslatot gyakorlatilag alig észrevételezve mégis azzal a helyes megjegyzéssel küldték vissza, hogy az időközben egyre növekvő gazdasági jelentőségű köszénnel a javaslat egyáltalán nem foglalkozik (11). Az alsótábla megszívelte ezt a találó észre-

vételt és következő tervezetében a kőszentet is szerepelteti azzal, hogy (89) a kőszén földesúri birtok tartozéka s királyi adományozás alá eső bányatárgyak közé nem számítatik, kutatása mindazonáltal ... egyedül bányászati célokra *bárhol* és *bárkinek* megengedtetik. Ez lényegében a bányaszabadságot mondja ki a kőszénre is. A földesúrnak ugyan joga lett volna 3 hónapon belül a meglelt bánya jogát a költségek kétszereséért átváltani, miután erre a bányataláló megintette, egyébként azonban a bányaszéknél bejelentett szénbánya művelésbe vétele ezen idő eltelte után a találótól nem tagadható meg, a földesúrnak, ha nem élt előjogával, a használatba vett földbirtokrészért évi bér jár (12).

A javaslatot, amely a két ház egyetértésével nyert felterjesztést szentesítésre, s mely nyomtatásban is megjelent, a király által kijelölt kamerális szakértői bizottság javaslatára a korona végül is visszavetette, minthogy az pillanatnyi uralkodói előjogok csorbítását jelentette volna. Azt a nyilvánvaló közgazdasági tételt, hogy az ország anyagi emelkedése, ipari fejlődése mindenképp a korona fényének és emelkedésének is tényezője lesz, e rövidlátó szemlélet részben nem észlelte, részben talán – feudális uralkodói jogosultságok feladása árán – nem is óhajtotta.

Az 1847–48 évi országgyűlés főbb programpontjai közt a bányaügy ismét nem szerepelt, a közlekedés kérdése és más nemesi jogokat felszámoló kérdések kerültek előtérbe, s az események felgyorsulása miatt az 1848. áprilisi törvények között a rendi előjogok és a donációs rendszer úgy kerültek elvi feladásra, hogy azok részleteinek kidolgozása elmaradt, – érthetett tehát azokon mindenki, amit akart. Horvátországban kifejezetten lemondtak azokról, Erdélyben fenntartották őket, míg a magyar országgyűlés a tárgyban nem foglalt állást, ez aztán 1867 után hosszas és sokszor kicsinyes viták forrása lett (13). Mindenesetre már az ősiségi patens kiadásakor kiderült (14), hogy a korona lemondott ugyan a donációk visszaháramlási jogáról, de korántsem értette bele abba egyéb regale jogainak feladását. 1849-ben kidolgozásra került az új osztrák bányatörvény, és ez a bányaregale jogát az eddigiekhez képest inkább kiterjesztette, azaz úgy értelmezte, hogy eddig is általános jog volt, amely most, a földesúri jogok megszűnte után, kiterjed mindarra, amire addig nem terjedt volna ki, nevesül a fémek és só mellett a kőszénre is.

A bányakutatási jogot és a bányatulajdont egyaránt kérni kell az uralkodótól, aki azt diszkrecionális alapon jogosult adományozni – lényegében donációs rendszer új köntösben –, viszont a földesúri előjogok a föld méhének kincseivel kapcsolatban tényleg megszűnnek, tehát azok kutatási jogát bárki bárhol kérheti. A 3 § szerint ez így van minden fém, kén, timsó, gálic, konyhasó, földszurkok, kő- és barnaszén esetében. A bányakutatási jog és a bányatulajdonjog tehát elválik az ingatlantulajdontól, külön telekkönyvi nyilvántartás tárgya lesz, külön terhelhető, forgalmazható, megosztására, öröklésére, a vele kapcsolatos eljárásra külön egységes bányajog és egységes bányabíróságok illetékesek.

A gyakorlatban ez az osztrák törvény a bányaszabadságot hozta ugyan be, de királyi, tehát hatósági hozzájárulástól függően. A földesuraknak csak arra maradt lehetőségük, hogy a bányakutatási és bányahasználati jog gyakorlása közben elszenvedett káraik térítését kérhessék, vagy ingatlanaik kisajátítási értékét teljes igénybevétel esetén igényelhessék (15). Ez a rendszer, ha feudális köntösben is, a fellendülő ipari igényeknek megfelelt, és ténylegesen kaput is nyitott a nyersanyagok bányászata megélénkülésének, ezzel felhívva a

figyelmet arra, hogy az 1844-ben ily nagyvonalúan meghatározott, lényegében polgáribb, modernebb bányaszabadság teljes fenntartása a földbirtokosi rétegnek anyagi hátrányára lehet. Minthogy a kutatók is, a tőkések is az abszolutizmus korszakában többnyire külföldről jöttek – rég vége volt már a magyar bányászat viszonylagos élvonalbeliségének, s az ország anyagi helyzete katasztrófálisnak volt mondható – az új rendszerrel szembeni ellenszenvet könnyű volt az idegen elnyomás, az abszolutizmus elleni nemzeti harc színeiben bemutatni és ezzel népszerűségét biztosítani. Az osztrák bányatörvény az átmenetet biztosítandó, 5 év elővételi jogot engedélyezett a mindenkori földtulajdonosnak a területén levő szénbánya átvételére, ez 1859-ben a törvény hatálybalépésétől lejár: ám 1860-ban megkezdődött az országbírói értekezlet, s összehívták a magyar, bár csonka – országgyűlést is. Ezért a megegyezés reményéig függőben maradt a határidő véleges lezárása.

Az országbírói értekezlet a bányagazgatás és eljárás vonatkozásában jórészt helyreállította a régi magyar állapotokat, egyébként, elsősorban a bányatelekkönyv vonatkozásában, átvette az új osztrák rendszert, és ugyancsak meghagyta az osztrák törvényt a bányajog adományozása vonatkozásában is, kivonva azonban annak tárgyai közül a kőszent, mint amely 1848 előtt is Magyarországon a földbirtokos joga volt. Helyesebben az átmeneti időt meghosszabbította a földtulajdonosok javára addig, míg a tárgyban új magyar törvény nem születik: s addig a szénbányászati jog adományozását a földtulajdonos hozzájárulásához kötötte. A feudális vonatkozású regále jog részbeni helyreállítása történt ezzel, mindazon területeken, ahol az úrbéri rendezést még nem hajtották végre: e területeken ugyanis a jobbágytelkek alatti szénvagyon kibányászására is a földesurnak volt előjoga, az ő hozzájárulása kellett. Ahol már megvolt az úrbéri rendezés, ott az összes földtulajdonosnak előjoga keletkezett a földje alatti szénre (16).

Nem rendezte az ITSZ, minthogy rövid ideiglenes rendelkezésnek szánták, a további úrbéri rendezések hatását a szénvagyonra. Nem rendelkezik arról, mi van ott, ahol egy szénmező felett elaprózott apró parasztbirtokok vannak, melyek egyike-másika az engedélyt ugyan nem hajlandó megadni, de a bányanyitásra sem képes.

Utóbb miniszteri rendelet ilyen esetben a községi előljáráóság engedélyével vélte a bányajogosult földtulajdonosok hozzájárulását pótolhatni, anélkül, hogy ezt részletesebben rendezte volna, ezzel újabb bonyodalmak sorát alapozva meg (17).

Ez a régi magyar jogra visszanyúló ideiglenes rendelkezés, amelyről az országbírói értekezlet résztvevőinek a szövegből kitűnő szándéka csupán az volt, hogy a várható mielőbbi törvényi rendezésig a szent vonja el a regalia maiora köréből, ahová hazánkban azelőtt sem tartozott, az ideiglenes rendelkezések gyakori fátuma szerint egyik legszívósabb életű ipari jogszabályunkká lett és nagyban hozzájárul ahhoz az ITSZ-szel kapcsolatban kialakult nézethez, hogy az ITSZ a volt földbirtokos-nemesi osztály érdekeit szándékozott a haladással szemben konzerválni. Holott az ITSZ szabálya a kőszén ugyancsak feudális királyi regálé jogát szüntette meg, tagadhatatlanul az eredeti magyar jog szerint, mert ahhoz sohasem tartozott. Ahol a rendezés következtében már létrejött a polgári jellegű földtulajdon, ott a tulajdonost jogosította – nem nagyon modern, de ipari haladott államokban is létező, s a római földtulajdon fogalomra visszavezethető elv alapján – a bányászásra, vagy az engedély megadására, meglevő bánya esetén a haszonvételre. 1861-ben, tudjuk, a kie-

gyezés meghiúsult, és 1867-ben jött csak létre. A kiegyezés távol állt a valóságban attól, hogy polgári alkotmánynak megfelelően a kormányzást a felelős kormány, a törvényhozást a választott népképviselő kezébe adja, az uralkodónak csak bizonyos szentesítési, uralkodói jogokat hagyva. A Monarchia uralkodója jelentős, kormányzásra és törvényhozásra is kiható jogköröket tartott fenn a kiegyezésben magának. S mivel a törvényt úgy tekintette, mint szerződést a nemzet és a király közt, mely egyoldalúan egyik fél által sem módosítható, a kiegyezés mint alkotmányos alap változtatását is elvonta a magyar országgyűlés hatásköréből.

Ezeket a megmaradt, és elsősorban az uralkodói jogkörben megmaradt feudális elemeket a kiegyezéskor nem hozták részletesen nyilvánosságra: kevesen ismerték azokat teljes terjedelmükben, s még kevesebben tudták hatásukat felmérni. A bányaregále a feudális maradványok legcsekélyebbje volt, nem is szökött mindjárt szembe. Azonban mikor az ipartörvények megalkotása során 1875-ben először került szóba az ITSZ által is jelzett végleges bányatörvény meghozatala, az még az országgyűlés elé sem jutott (18). Az uralkodó, s vele egyetértésben a nagyipar exponensei, Erdélyhez és Horvátországhoz, valamint a katonai határvidékekhez hasonló helyzetet kívántak a királyi Magyarország bányáiban is – ahol ugyanis az ITSZ nem volt érvényben, ott az 1854 évi osztrák törvény úgyszólván érvényben maradt – s ezzel egységes jogot az egész monarchia bányáiban. A földbirtokosok ekkor már tudták, hogy a szén vagyton, s nem szívesen mondtak le róla: jelszóként pedig a törvény ellen elég volt, hogy osztrák, máris ugyanúgy elsöpörte a közhangulat, mint az OPTK érvényben tartásáért pálcát török kis, de a helyzettel reálisan számoló karát. Ezzel viszont a korona érdeke a bányai reformban nagyban csökkent. Ha új, de csakis magyar bányatörvény készül, az jogegységet hoz ugyan Magyarországon, de viszont felszámolja ezt a jogegységet az osztrák, valamint az ITSZ alá nem eső részek közt, ezek pedig az ország legjelentősebb bányaterületei voltak. Így a további harc már a magyar belső erők közt folyt, és a közös pénzügyi kormányzat, valamint a korona annak csak csendes szemlélője maradt. Ferenc József ugyan nem akadályozta meg az új bányatörvényjavaslatok előkészítését, mint ahogy más önálló magyar jogalkotásokat sem, de sükra sem szállt mellettük, holott jelentős volt tekintélye és súlya a törvényhozásra és rendeletalkotásra, amint pl. az egyházpolitikai harcok idején is kitűnt.

1884-ben az ipartörvény (19) novellájával egyidejűleg készült el a második magyar polgári jellegű bányatörvényjavaslat. Ennek 3 §-a szerint a kőszén minden fajtán a földtulajdonos rendelkezési joga a bányász által megváltandó. E kényszermegváltás érintette magát a bányászati jogot, a bányatulajdon vagy bányarész elváltását a földtulajdontól, mely önálló ingatlan jellegű tulajdonná vált volna.

A javaslat azonban a földtulajdonosnak kevés, az ipari érdekeltségnek túl sok koncessziót adott a fennálló állapotnak. Ezért mindkét oldalról támadták és nem is sikerült azt a többséggel elfogadtatni. Maradt az ideiglenes állapot, amelyet hasztalan toldozgattak miniszteri rendeletek.

A 20. század első éveiben beállott parlamenti csend, a Széll éra látszott alkalmasnak arra, hogy a nagy politikai taktikus és ügyes nemzetgazdász, Széll Kálmán ismét megkísérelhesse a minden oldalról követelt, de mindünnét másképp követelt bányajogi helyzet

megoldását. 433 §-ban nyújtotta be a pénzügyminiszter. Eszerint a szénbányászat teljesen szabad lett volna, a korona felé nem kellett volna az után járulékot fizetni, viszont járulék illette volna a szénvagyon jövedelméből a mindenkori földtulajdonosokat, akiknek földjei alatt a bányatelek húzódnak. Mégpedig nemcsak az éppen kitermelt rész feletti földek birtokosait, hanem arányosan a teljes bányatelek feletti összes tulajdonosokat területarányosan, ahol ez nem volt arányosítható ott egyenlő részekben (20).

A jól előkészített javaslat azonban újra felkavarta a kedélyeket, majd belefűlladt az újból – más okból – kitört parlamenti obstrukció hullámaiba. Mire azok, majd egy évtized múlva, lecsitultak, a technika annyit haladt, olyan új ipari termékek és nyersanyagok kerültek forgalomba, hogy a javaslatot át kellett dolgozni. Amire elkészült, a háború tette lehetetlenné tárgyalását.

Így az ITSZ átmeneti szabálya túlélte azt a Magyarországot, amelynek bányajogát egységesíteni akarta, s az átmeneti állapotban a tényleges jogi helyzet a földesúri feudális jogok egyik maradványát őrizte a királyi Magyarország bányajogában – szemben az erdélyi, horvátországi és határőrvidéki bányajoggal, ahol a királyi regálejog mint feudális maradvány élete hosszabbodott meg az érvényben maradt osztrák bányajog tételeiben!

JEGYZETEK

1. Windscheid, B. – Kipp, Th.: Lehrbuch des Pandektenrechts⁹ I. 697. o. forráshelyekkel
2. Kaser, M.: Das römische Privatrecht, 2. Die nachklassische Entwicklung² 266. o.
3. 1553-ban
4. Schmidt, J. F.: Chronologisch systematische Sammlung der Berggesetze des Königreichs Ungarn und der Staaten, Slavomien und Großfürstentum Siebenbürgen, Wien, 1834–38.
5. Szabó, I.: A jobbágy birtoklása a 16–17. században. Bp. 1947.
6. Balkay B.: Bányatörvényünk reformálásának első kísérletei. Bp. 1904. 5. o.
7. Magyar Jogi Lexikon, „Kőszén”
8. Ahogy nem foglalkozott a kő-, mész-, agyag-, kavics bányászással sem.
9. Balkay, i. m.
10. L. Országgyűlési napló 1843–44 kötetek 142. országos ülés, május 7. 133. sz.
11. 158. ülés, június 12., 146. irat
12. 212. ülés, szeptember 3.
13. Sarlós, M.: Die Gestaltung der sogenannten iura regalia minora im kapitalistischen Ungarn, Bp. 1970.
14. Tóth L.: Az ősiségi s egyéb birtok viszonyokat rendező 1852. nov. 29-i legf. nyílt parancs, Pest, 1853.
15. Litschauer, L.: Bányatörvény, Bp. 1886.
16. Ideiglenes törvénykezési szabályok, Magyar Törvénytár 1836–68. kötet
17. 1862. IX. 12. 13622 udv. r.
18. Wenzel, T.: A hazai bányajog rövid áttekintése, figyelemmel az 1870-i új magyar bányatörvényjavaslatra is. Bp. 1875.
19. Bányatörvény javaslat, Bp. 1884.
20. Balkay B. – Gálócsy Á.: A bányatörvényről szóló törvényjavaslat 1903. évi előadói tervezetének tárgyalásai I–II. Bp. 1904.

BERGRECHTSREFORMVERSUCHE IN UNGARN WÄHREND DES 19.
JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Die Regelung des ungarischen Bergrechts reicht weit in das Mittelalter zurück. Die einheimische Entwicklung wurde 1573 durch die Einführung der Maximilianischen Bergordnung abgebrochen; in Siebenbürgen regelten es die *Approbatæ* und einige Stadtrechte. Nach der also bis ins 18. Jahrhundert geltenden Ordnung waren die Bergrechte mit königlicher Genehmigung frei auszuüben, die meisten Mineralien standen denen zu, die Baurecht erhielten; dem König besonders vorbehalten blieben Salz und Edelmetalle; die nicht besonders erwähnten wurden durch Gewohnheit Grundeigentum, also kleinere Regalien. 1827 hat ein Ausschuß des Reichstages für das Bergrecht einen Reformvorschlag entworfen, der die Verwaltung der Rechte den ungarischen Reichsorganen hat zukommen lassen wollen. Kohlen wurden in diesem Vorschlag nicht besonders erwähnt, aber nach einer Kammerentscheidung Josephs II gehörten die Kohlen zum Grundeigentum. Der Reformvorschlag wurde – neu konzipiert – nur vom Reichstag 1840/44 behandelt und in 623 §§ von beiden Tafeln verabschiedet; es hatte freie Forschungsrechte vorgesehen, also das Bergeigentum – auch für Steinkohle – vom Grundeigentum getrennt. Der Entwurf erhielt keine königliche Bestätigung, aufgrund des Protestes der Hofkammer, welches die königlichen Vorrechte gefährdet sah. 1854 hat man in Ungarn das österreichische Berggesetz eingeführt. Dieses hat alle Bergtätigkeit vom königlichen Privileg abhängig gemacht, so das Bergeigentum tatsächlich vom Grundeigentum getrennt und der Bergtätigkeit freie Bahn gewährt. Die Judexcurialkonferenz hat dieses Gesetz zwar in Prinzip erhalten, das Bergverfahren und die Verwaltung neugeregt und die Steinkohle bis zur Schaffung des neuen ungarischen Berggesetzes der grundherrlichen Genehmigung vorbehalten – so in dieser Hinsicht teilweise die Bauerngemeinden, teilweise – wo die Urbarverhältnisse noch nicht aufgelöst waren –, die Grundherren zu Eigentümern der Steinkohlenlager erklärt. Begründung war, daß in Ungarn Steinkohle nie zu den königlichen Regalien zählte. Diese Lösung berührte Siebenbürgen, Kroatien und die Militärgrenze – bedeutende Kohlengebiete – nicht, dort wurden bis zum neuen Gesetz die königlichen Vorrechte und das österreichische Recht erhalten. Indessen wurde Steinkohle für die sich schnell entwickelnde Industrie immer wichtiger. Die Unternehmer forderten die Freistellung der ungarischen Steinkohlenreserven von den Grundherrlichen Vorrechten – ihnen waren die herrscherlichen Vorrechte weitaus angenehmer. Dieser Auffassung gemäß wurde in neues Gesetz 1875 konzipiert, doch nach langen Auseinandersetzungen in Fachkreisen und in der Presse schon vom Ausschuß des Reichstages zurückgewiesen. Der nächste Entwurf von 1884 schlug eine Mittellösung vor, einen Zwangsabkauf der Grundbesitzerrechte; zu wenig für die Grundbesitzer, zu viel für die Unternehmer und, da dem österreichischen Rechte fremd, auch nicht von der Krone erwünscht. Schließlich mußte die Regierung diesen Entwurf zurückziehen. 1890 hat der Finanzminister Ungarns die selbe Lösung vorgeschlagen, sie war aber vom Justizminister abgelehnt worden, da das Bergeigentum zu dem Gedankengang des geplanten Zivilgesetzbuches nicht paßte. Der letzte Konzept wurde schon im 20. Jahrhundert, 1903. vom Finanzminister vorgelegt, und hat eine Abgabe den Einkünften gemäß nach dem Gewinn des Bergwerkes an die Grundbesitzer vorgesehen. Es scheiterte an dem Obstruktionskampf der Opposition, die zur Zeit jede gesunde gesetzgeberische Tätigkeit erstickte; nachdem dieser Kampf erdrückt wurde, in fast zehn Jahren, war der Entwurf nicht genug zeitgemäß und wurde zur Überarbeitung zurückgenommen. Der Weltkrieg hat Ungarns bedeutendste Bergwerke vom Lande getrennt, so hat die Frage an Bedeutung viel eingebüßt; so hat das Provisorium der Judexcurialkonferenz die feudalen Vorrechte für die Steinkohle – anstatt feudaler herrscherlicher Rechte – faßt ein Jahrhundert lang am Leben gehalten.

JÁNOS ZLINSZKY
**REFORMENDEAVOURS IN THE LAW OF MINING IN HUNGARY
IN THE 19TH CENTURY**

Contents

Introduction. Origin and Hungarian development of mining property until 19th century. Objectives of Reform Period: Mining freedom and Hungarian mining freedom and Hungarian mining Management. Reform proposals (1807–1843/44). Outlooks for Eras of Absolutism and Conciliation.

JÁNOS ZLINSZKY
**EFFORCES POUR RÉFORMER LA LÉGISLATION MINIÈRE DANS
LE SIÈCLE 19.**

Sommaire

Introduction. L'origine et développement de la propriété des mines en Hongrie jusque à la siècle 19. Programme de la période des reformes: liberté de la prospection des mines et une administration hongroise séparée des affaires des mines. Les propositions des reformes (1807– 1843/44). Les efforts réformatoires pendant le periode du dualisme.

ЯНОШ ЗЛИНСКИ
**СТРЕМЛЕНИЯ К РЕФОРМАМ В ОБЛАСТИ ГОРНОГО ПРАВА В ВЕНГРИИ
В 19-ОМ ВЕКЕ**

Содержание

Введение. Происхождение горной собственности и ее отечественное развитие в Венгрии до 19-ого века. Цели в эпохе реформ; свобода горного дела и венгерское горное управление. Предложения для реформ (1807–1843/44). Краткий обзор эпохи абсолютизма и компромисса.